

Ліна БОЛІБРУХ

ХЛІБ В ОБРЯДОВО-ЗВИЧАЄВІЙ СТРУКТУРІ ТРАДИЦІЙНОГО ВЕСІЛЛЯ БОЙКІВ

У статті охарактеризовано обрядово-звичаєве використання хліба у структурі традиційного бойківського весілля. На основі власних етнографічних польових записів, опублікованих джерел і даних наукової літератури проаналізовано функціональне призначення і знаково-символічну роль хліба на різних етапах весілля бойків. Зокрема, увагу зосереджено на таких весільних дійствах, як сватання, заручини, барвінковий обряд, запрошення на весілля, благословення перед шлюбом та зустріч молодих після вінчання, «брама», пов'язування молодої хусткою.

Ключові слова: етнологія, Бойківщина, весілля, хліб, обряд, звичай.

© Л. БОЛІБРУХ, 2012

У слов'янській традиційно-побутовій культурі загалом й українській зокрема хліб символізував добробут, плодючість, продовження роду. У народній ієрархії цінностей він посідав виключно важливе місце, був синонімом життя, благополуччя, багатства [26, с. 3; 24, с. 409; 16, с. 35; 15, с. 289]. Хліб супроводжував основні віхи людського життя: з ним приходили до породіллі та новонародженого, використовували у весільних обрядодіях, з хлібом відправляли померлого у потойбічний світ.

Дослідження ролі та місця хліба у структурі традиційного українського весілля є важливим й актуальним, тому що знавці весільного ритуалу, а також фахівці традиційного народного харчування не звертали належної уваги на звичайний, необрядовий хліб. Переважна більшість етнологів торкалася передусім етнорегіональних особливостей та локальної специфіки процесу вирощування і виготовлення хліба, а також звичаїв та обрядів, пов'язаних з приготуванням обрядового весільного хліба — короваю, калачів, лежнів, «шишок», «гусок» тощо [5; 6; 7; 10; 13; 14; 17; 27; 28]. Відтак поза увагою науковців залишався хліб, який був продуктом повсякденного харчування, і процес виготовлення якого не супроводжувався спеціальними обрядодіями.

Вибір територіальних меж, які охоплюють терени етнографічної Бойківщини, зумовлений наявністю місцевої локальної специфіки домінуючого використання хліба у традиційній весільній обрядовості, порівняно з незначною кількістю спеціального весільного печива чи його відсутністю взагалі. Цей факт має закономірне пояснення, позаяк в умовах малородючих ґрунтів та несприятливого кліматичного режиму основними сільськогосподарськими культурами бойків були жито і овес, причому з невеликим рівнем врожайності порівняно з лісостеповою та степовою частинами України, де пшеницю, жито й інші зернові культури вирощували у значній кількості.

Відтак у пропонованому дослідженні спробуємо з'ясувати функціональне призначення і знаково-символічну роль хліба на різних етапах бойківського весілля. Очевидно, поставивши таке завдання, зосередимо увагу на таких складових обрядово-звичаєвої структури традиційної весільної обрядовості, як сватання, запрошення на весілля, барвінковий та коровайний обряди, «принос» весільних гостей, благословення перед шлюбом та зустріч молодих після вінчання, обмін хлібом між родами молодих. Для виконання поставленої мети і завдань дослідження доцільним є

використання неопублікованих архівних матеріалів, зібраних автором особисто під час польових етнографічних експедицій, які проводились у Богородчанському районі Івано-Франківської області, Турківському, Самбірському, Дрогобицькому та Сколівському районах Львівської області [1; 2; 3; 4].

Традиційна весільна обрядовість бойків має досить чітку структуру, що відзначається локальною варіативністю, однак у своїй основі зберігає загальноетнічні риси. Її умовно поділяють на три послідовні етапи — передвесільний, власневесільний і післявесільний. Як весільний атрибут, хліб присутній у кожному циклі обрядовості. Згідно з народними звичаями і традиціями, свататись в Україні, зокрема й на переважній більшості теренів Бойківщини, завжди йшли з хлібом і пляшкою горілки [1, арк. 2, 4, 20, 65, 89; 3, арк. 2, 32, 39, 41, 48, 58, 65; 4, арк. 5, 21, 22, 37]. Однак у деяких селах Сколівщини і Турківщини висватувати дівчину приходили лише з горілкою або зовсім голірuch. Респонденти зі сіл Плав'є і Грабовець Сколівського району зауважили: «В нас нічого не несли, просто так приходили. То вже дівчина гостила»; «Нічого в нас не приносили. В нас шось так було заведено, що нічого не брали» [4, арк. 10, 25]. Відтак у тих селах, де сватались з хлібом, старости (свати), зайшовши у хату, віталися і ставили хлібину на стіл. Після цього заводили розмову, представлялись купцями і виявляли бажання купити теличку, ягничку чи овечку, яка нібито, за розповідями людей, є у цьому господарстві. Позитивний чи негативний результат такої розмови сватачі розцінювали, спостерігаючи за діями господарів оселі та їхньої доньки. Якщо дівчина кланялася батькам і гостям, приймала хліб, то це знаменувало її згоду на шлюб. Далі гостилися, з'їдаючи хліб і розпиваючи горілку, які принесли старости. Якщо ж сватання завершувалося відмовою, то дівчина цілувала хліб і повертала його. У деяких бойківських селах, зокрема, на теренах Дрогобицького району, де разом зі старостами дівчину ходив висватувати й сам хлопець, при позитивному рішенні майбутні наречені обов'язково мали скуштувати по шматочку принесеного хліба [21, с. 101]. Отож хліб був основним атрибутом сватання, його приймання означало символічну згоду дівчини на шлюб, а повернення — знак відмови.

Обрядово-звичаєве використання хліба у традиційному весіллі бойків було обов'язковим також у передшлюбних дійствах, зокрема, під час обряду вінко-

плетіння, виготовлення весільного деревця і запрошення на весілля. Згідно з місцевим звичаєм, по барвінок для вінка не годилося йти з пустими руками, тому обов'язково брали з собою хлібину та інші гостинці чи продукти (залежно від локальної специфіки обряду). Так, у селах Ільник, Закупці, Лосинець, що на Турківщині, по барвінок йшли наречені з молоддю, брали зі собою хліб, монети і свячену воду. Скропивши барвінок водою, вкидали у нього монети, після чого нарізали його ножом, а на місце зрізаного барвінку ставили хліб. Після збору барвінку маленькі хлопчики виконували традиційний танець — затанцювали барвінок. Одна з респонденток описала це дійство так: «Несли хліб, метали його в барвінок і гроші так само, потом діти їх збирали. То так о: клали хліб, різали барвінок, а хлопчики танцювали на тому барвінку так, ніби затанцювали. Так казали, щоб танцювали самі хлопчики, аби хлопці родилисі» [2, арк. 12]. Схожої традиції дотримувалися й у селах Сколівщини. Інформатори зауважили, що по барвінок ходили молоді: «Мали півлітру, хліб несли. Мали таку хусточку, там то несли. В нас в одній жінки в городю ріс барвінок, то як до неї йшли, то її то віддавали. То спершу стелили хустинку з хлібом, горівкою і туди різали барвінок, а тоди горівку і хліб лишали господині». Дещо відрізнявся обряд збору барвінку в с. Нижня Яблінка Турківського р-ну, де зібрати барвінок доручалося старостіні. Нарізвавши барвінку, вона обсівала це місце зерном, а принесені з собою хліб та горілку залишала для господині барвінкової грядки [8, с. 14; 18, с. 243]. У с. Мшанець Старосамбірського р-ну побутувала схожа традиція, згідно з якою саме жінки (весільні свахи) йшли по барвінок. Разом з ними йшов дружба, причому саме він ніс з дому кошик з хлібом і вівсом, яким посипав місце збору барвінку. Відомий український народознавець Володимир Гнатюк, який власне і записав весілля у згаданому селі, зазначив: «Вівсом треба підсипати те поле, де барвінок росте, щоб й далі ротився, щоб не щез, а хліб, аби молодим добре жилося» [12, с. 4—5].

Дещо відмінний від традиційного обряд збору барвінку побутував у минулому і досі побутує на теренах Дрогобицьчини та Самбірщини. Тут збирати барвінок йшла мати або молода з дружкою, причому горілку і хліб завжди загортали в хустину та відправлялися до господині, в якої на городі ріс барвінок. Розстеливши хустину, збирали у неї потрібну кількість барвінку.

Далі, залежно від місцевої традиції, господиня або приймала принесений гостинець, або повертала його. Відтак молода чи її мати поверталися додому знову з хлібом [3, арк. 39, 41, 45, 53, 65]. Забирали хліб із собою після збору барвінку також у селах Долинського р-ну Івано-Франківської обл. Окрім того, перед його збором на хліб клали колодку. Після цього втикали через вухо колодки ніж у хлібину таким способом, щоб колодка трималася на ножі [25, с. 74—76]. До слова, на теренах бойківсько-покутського порубіжжя по барвінок відправляли брата нареченої, малих хлопчиків або юнаків з родини молодої, причому вони обов'язково брали із собою кошик і калач (кругле печиво з діркою посередині), а подекуди і повісмо. Респонденти не могли дати чіткої відповіді на запитання, що робили з тим калачем, через який смикали барвінок [9, с. 310—311]. Зафіксовано два варіанти пояснень: діти його ділили між собою і з'їдали по дорозі, повертаючись додому, або залишали на місці зірваного барвінку. Відтак у цьому обряді калач виконував ту ж саму знаково-символічну функцію, що й хліб. До сказаного потрібно додати: у селах Богородчанщини, на відміну від інших теренів етнографічної Бойківщини, крім вінка, виготовляли ще одий весільний атрибут — «косицю» (весільне гільце). Перед прикрашанням її неодмінно запихали у хлібину, де вона перебувала протягом усього весілля [1, арк. 19].

Збирання барвінку для весільного вінка з використанням хліба не завершувало його знаково-символічну функцію в обряді вінкоплетення. Зокрема, у с. Винники Дрогобицького р-ну перед початком виття вінків мати молодого чи молодої ставила на стіл шість хлібин — по дві одна на одну. Цей хліб стояв на столі протягом усього часу виготовлення весільного вінка [30, с. 62]. Після виплітання вінка під супровід ладканок його ставили на хлібину. На Сколівщині вінки клав на хліб староста [4, арк. 12]. Згодом саме на цьому хлібові вінки несли до церкви, де його наклали на голову молодій чи молодому [4, арк. 23]. Натомість у селах Самбірщини, виплевши вінки, свахи ставили його на хліб під супровід відповідної пісні:

А наш вінки величний, (2 р.)

А наш хлібець пшеничний,

У Львові купований, (2 р.)

А в селі пришивний.

Вже ж ми вінки повили, (2 р.)

На хлібець положили [3, арк. 14].

Не обходились без хліба також і під час благословляння молодої до шлюбу. Так, на Дрогобищині, вдягнувши доньку, мати клала на її голову вінець зі словами: «Най тя Бог благословит, і я благословлю», тримала в руках хліб і ним благословляла [3, арк. 53]. Подібний звичай побутував у с. Ходовичах Стрийського р-ну, де перед покладанням вінка на голову молодій її благословляла хлібом не лише мати, а й уся рідня. Причому відбувалося це не одразу після виплетення вінка (в суботу ввечері), а зранку в день вінчання. До цього моменту вінки зберігався на хлібові в коморі [19, с. 172—173]. Словом, на теренах Бойківщини повсюдно, хоча й з локальними варіантами, побутував звичай використання хліба на різних етапах барвінкового обряду — починаючи зі збору барвінку і завершуючи урочистим покладанням вінка на голову молодій.

Досліджуючи тематику обрядово-звичаєвого використання хліба у структурі традиційного весілля бойків, доцільно акцентувати увагу ще на одному весільному атрибуті — короваєві. Згідно з місцевою традицією, у переважній більшості бойківських сіл короваю не пекли, відповідно й не було традиційної короваїної обрядовості виготовлення та розподілу цього обрядового хліба. Сказане беззастережно підтверджують факти, виявлені в опублікованих етнографічних джерелах, науковій літературі, а також інформація, зафіксована від респондентів. Зокрема, український етнограф Зенон Кузеля у своїй розвідці «Бойківське весілля в Лавочнім» зазначив: «...Короваю тут не печуть зовсім, а короваєм називають хліб, який купують у місті. «Корогвай» цілком чистий, з разової муки: церемоній при печенню нема жодних, бо печуть його wraz з иньшими хлібами на весіле» [20, с. 129]. Респонденти з інших сіл Сколівщини зауважили, що короваєм в них прийнято називати звичайний хліб, який на весілля прикрашали барвінком й обов'язували рушником [4, арк. 3, 12, 19, 21, 33]. Окрім того, зі слів місцевих жителів стає зрозуміло, що раніше весільний хліб випікали виключно з житньої муки, лише згодом для його виготовлення почали використовувати пшеничне борошно. Скажімо, інформаторка зі с. Плав'є зазначила: «Коровай був, лиш то не такий, як типір. То був чорний коровай. Пекли круглий хліб з житньої муки і то називали коровай. Спекли, поставили яку квітку в нього, зв'язали повісмом з льону, на рушник та й всьо» [4, арк. 3]. Подібну інформацію вдалося зафіксувати від жительки с. Ільник Турківського р-ну:

«Як не спекли коровай, то спекли хліб, та й такий був коровай. Намололи жита в млині і з тої муки пекли коровай. То переважно житній хліб пекли на весілля» [2, арк. 3]. Натомість у селах Самбірщини і Дрогобиччини весільний хліб пекли з білої пшеничної муки. Проте респонденти відзначали, що раніше в них не було звичаю пекти коровай. Відтак готували хліб, схожий до великодньої пасхи: «Хто колись коровай пік, короваю колись не було. Колись пекли звичайний пшеничний хліб, як паска. Його обв'язували з льону предивом. З ним йшли до церкви» [3, арк. 31]. Зазвичай, бойківський весільний хліб пекла господиня, яка готувала на весілля, або будь-яка жінка з села, якій доручали цей обов'язок. Згодом з цим хлібом-короваєм наречені йшли до шлюбу, верталися з вінчання, а наприкінці весільної гостини його різали і пригощали гостей. Отже, локальною специфікою бойківського весільного хліба було те, що він зберігав лише загальноукраїнську назву «коровай», проте йому не була притаманна смислова і функціональна навантаженість традиційного короваю.

Запрошення на весілля, як один з етапів передшлюбних дійств, також супроводжувалося використанням хліба. Щоправда, територіально побутування такого звичаю охоплювало незначні терени Бойківщини. Скажімо, у с. Нижня Яблінка Турківського р-ну зранку перед весіллям у домі молодого відбувалося таке. Посеред хати ставили відро з водою, а зверху на відро клали дві хлібини із запаханими в них грошима. Молодий і дружба обходили тричі навколо відра по колу за сонцем, промовляючи: «Тату і мамо, просимо благословити нас, бо ми йдемо на вісіля просити» [8, с. 15]. Натомість у с. Винники, що на Дрогобиччині, перед виряджанням доньки на запрошення роду мати відрізала два краї з того хліба, який молода тримала на колінах під час розплетення коси і накладання вінка. З цим хлібом молода і дружка йшли просити благословенства. До сказаного потрібно додати, що перед виходом нареченої з дому відбувалася гостина, під час якої розрізали хліб і роздавали тільки одним дівчатам, а не всім гостям [30, с. 66, 68].

До речі, напередодні весілля відбувався своєрідний обмін хлібом між нареченим і нареченою під час взаємного обмінування подарунками. Зокрема, на Турківщині молодий, староста і дружба, йдучи до молодої, несли їй хустку на двох хлібинах. Крім того, саму хустку не складали, на неї клали краї хліба. На-

взамін наречена дарувала своєму майбутньому чоловікові сорочку на двох хлібах [8, с. 16]. Респондентка зі с. Плав'є (Сколівщина) описала обрядовий обмін подарунками між нареченими так: «Молодий бере собі двох чоловіків і йде до молодої за сорочков. Молода має мати сорочку, а він їй купує хустину. Тоді він приносить хустину, а звідтам бере сорочку. То тих два чоловіки несуть горівку, хліб і в хліб закручують гроші. То немає значення, скільки тих грошей, то хто яку змогу мав. То просто такий звичай був, щоб гроші в хліб запихати, щоб завжди ся тримали гроші хліба. То такі стародавні забобони були. То вже дуже сильно сперечали, бо не хотіли давати хустину. Звідти (від молодої. — Б. Л.) вже їм давали хліб і бутилку горівки, ну і сорочку молодому» [4, арк. 5]. У бойків, як і в усіх українців, загальноприйнятим звичаєм вважалося прихід весільних гостей не з пустими руками, а з гостинцями, подарунками. Відтак повсюдно на теренах Бойківщини, йдучи на весілля, гості брали зі собою хліб, причому хлібину несла жінка, а чоловікові годилося йти з пляшкою горілки [2, арк. 3, 9, 14, 18; 3, арк. 25, 28, 41, 46, 54].

Власне весільний цикл обрядодій традиційного бойківського весілля розпочинався зранку в день вінчання. Як правило, перед приходом молодого до молодої та шлюбом відбувалися певні обряди в кожного з них у своєму домі. Зокрема, у селах Турківщини побутував звичай, згідно з яким зранку в домі молодого в той час, як під вікном музики грали «надобрідень», наречений з дружною тримали одну руку у відрі з водою, а іншу на хлібові [2, арк. 15]. В цей же час в оселі молодої відбувалася аналогічна обрядодія: «Грали «надобрідень», зачиналося вісілля. А молода за той час, поки її грали «надобрідень», так собі оперлася на хліб коло відра води, однов руков води ймалася, а другов хліба. І слухала, чи добре їй грають «надобрідень», чи весело» [2, арк. 11]. Далі окремо в кожного з наречених виконували так звані великий танець, який місцева жителька описала так: «А тоди вже як зіграли «надобрідень», то так ймалися за руки, ставали в коло, брали таку велику хустину, ставили туди хліб і танцювали. То в нас називали «великий танець». І так, хто підходив танцювати, то мав в ту хустину гроші» [2, арк. 11]. У порівняльному аспекті зауважимо, що схожий звичай ще й досі спорадично зберігся на теренах Сколівщини. Щоправда, тут «затанцювують весілля» лише молоді,

причому староста тримає в руках миску з хлібом, зерном і цукерками. Після закінчення танцю він обсіває збіжжям усіх присутніх під супровід пісні:

*Сіє староста, сіє,
Бо йому ся добре діє* [4, арк. 6].

Одним з важливих обрядів, який відбувався на передодні вінчання окремо в нареченої та нареченого, був посад (посаг) молодих. У домі молодого його благословляли та виряджали до нареченої. Дослідниця традиційного українського весілля Валентина Борисенко зазначила, що на теренах Дрогобищини церемонія посаду молодої (молодого) була такою: «З комори до хати по простеленому білому полотні староста вів молоду (молодого), що тримала дві хлібини на тарелі» [10, с. 127]. Після отримання благословення від батьків та родини молодий зі своїми гостями вирушав до оселі молодої. Перед домівкою він зустрічав перепону, звану місцевими жителями «брамою». Зазвичай молодь і весільні гості молодої не впускали молодого до хати, ставили стіл, хліб, образ, вимагаючи викуп за наречену [3, арк. 55, 58, 63]. Лише після відповідного торгу та оплати за наречену (зазвичай декількома пляшками горілки) молодому дозволяли ввійти до хати. Тут, залежно від місцевої традиції, він міг зустріти ще одну перешкоду, позаяк ще й рідний брат молодої вимагав викуп за сестру. У цей час наречена могла ховатися в коморі або ж сидіти за столом, схиливши голову на хліб. Зокрема, у с. Урожі Дрогобицького р-ну інформатори стверджували: «Молодий як приходив по молоду, вона сиділа за столом. Дружки накривали її обрусом. Вона сиділа під тим обрусом, схилила голову на хліб. А збоку сидів за столом брат молодої, мав в руці таку точивку, бив у стіл і не пускав. А свахи співали:

*Рубай, братчику, рубай, (2 р.)
Свою сестроньку не давай.*

Молодий повинен був дати гроші. Він давав, а свахи ладкали:

*Мало, молодий, мало, (2 р.)
Ще би ся більше здало»* [3, арк. 62].

Викупивши у брата сестру, наречений сідав біля неї за столом.

Цікавий звичай подібного характеру побутовув у с. Мшанець, що на Старосамбірщині. Тут, як молодий заходив до хати, то молода схилила голову на

хліб. Відтак староста з молодим вилазили на стіл і обходили тричі по колу, переступаючи кожного разу через хліб та голову молодої [12, с. 14].

Після невеличкої гостини або ж одразу після приходу молодого благосляли молодих і випроводжали їх до шлюбу. Повсюдно на теренах Бойківщини ці обрядодії супроводжував хліб. Більше того, деякі дослідники висловлювали думку про те, що найбільш ранньою формою фіксування шлюбу було власне батьківське благословення хлібом-сіллям [29, с. 281]. Загальна картина цього дійства виглядала так: батьки і найближча рідня молодої сідали на лаву, причому кожен тримав хлібину або ж передавали один хліб з рук у руки. У цей час молода і молодий проходили біля кожного з членів сім'ї, кланялися, цілували руки та хліб, а той, хто благословляв, залежно від місцевої традиції, міг торкатися хлібом голови нареченої (нареченого) чи символічно перехрещувати їх хлібом [25, с. 84; 19, с. 175; 17, с. 98; 11, с. 445]. До речі, у с. Підбужі Дрогобицького р-ну перед благословенням молодих пригощали маленьким шматочком хліба з цукром. Місцева жителька розповідала: «Давали молодим по кусочку хліба і цукру, щоб вони з'їли. А вся родина (тато, мама, дьоця, хресні), — всі сідали на лаву, брали в руки хліб. Підходила молода, а всі по черзі брали той хліб, тако на голову її ставили і казали: «Благословлю я вас, най вас Бог благословит». І так тим хлібом хрестили над головою. Так всі по черзі — мама, тато, дьоця і хто там був. Ну і ще давали по кусочку хліба з цукром в такі вузлики. Молода десь за пазуху брала, а молодий в кишеню. То з тим до церкви йшли, аби їм солодко все було і все з хлібом» [3, арк. 40]. Натомість у с. Підмонастирку цього ж району окраєць хліба до шлюбу давали лише молодому. Повернувшись з церкви, він мав розламати цей окраєць навпіл і з'їсти разом з дружиною: «То так робили, щоб молоді ділилися всьо життя» [3, арк. 46].

На теренах Сколівщини побутовув подібний звичай, однак тут, окрім хліба з цукром, молоді мали при собі ще й пшеницю та часник, останній з яких мав вберегти їх від злих сил: «То так було, що їм давали за пазухи пшениці по трошки. А ще коло них мав бути кусок хліба, трошки цукру і часник, щоб не шкодило нікому, а цукор, щоб любилісі, хліб, щоб з хлібом все були. То давали молодому в кишеню, а молодий десь за пазуху пхали» [4, арк. 16].

Під час експедиції на теренах Самбірського та Дрогобицького районів вдалося зафіксувати цікавий звичай, який поки що невідомий для інших місцевостей етнографічної Бойківщини. Зокрема, після отримання благословення від рідні молоді, виходячи з хати, переходили кілька порогів, на яких лежав хліб. У селах Сприні (Самбірський р-н), Стороні і Винниках (Дрогобицький р-н) на кожен поріг клали по дві хлібини на дві сторони. Переступаючи через поріг, молоді проходили поміж ними [30, s. 71; 3, арк. 23, 25, 27, 57]. Натомість у с. Урожі Дрогобицького р-ну на середину порога ставили лише один хліб, через який молоді переступали, виходячи з хати [3, арк. 64, 67]. До речі, в інших селах цієї місцевості замість хліба на порозі стелили кожух, через який наречені переходили.

Зустріч молодих після вінчання відбувалася не менш урочисто, ніж благословення і випроводжання до шлюбу. На території етнографічної Бойківщини ця обрядодія мала локальні варіанти, однак повсюдно її обов'язковим атрибутом був хліб. З метою забезпечити молодому подружжю щасливе й багате життя, мати одягалася у вивернутий вовною доверху кожух і обсівала молодих зерном. Наприклад, у селах Турківщини під час зустрічі молодих мати, тримаючи в руці хлібину, обходила їх тричі за рухом сонця, обсівала пшеницею, кропила свяченою водою. Далі, за словами одного з респондентів, відбувалося наступне: «А тоді бере той хліб, ставит його на плечі молодим, і вони так несуть його до хати. То вони так разом йдуть і підтримують той хліб, так заходять до хати» [2, арк. 3]. Згідно з місцевими бойківськими забобонами, якщо молоді випадково не втримували і впускали хліб додолу, то це знаменувало нещасливе майбутнє [22, с. 51]. Звичай заносити хліб до хати, підтримуючи його плечима, побутував також у селах Самбірщини і Дрогобиччини, причому тут мати зустрічала молодих не з одним, а з двома чи трьома хлібинами (залежно від місцевої традиції), перев'язаними лляним волокном. Інформатори навіть зазначали, з якою метою перев'язували хліб: «То так зв'язували той хліб, аби сі молоді не розходили, аби трималисі купи» [3, арк. 57]; «То так в'язали, щоб молоді разом були» [3, арк. 66]. Одна з респонденток навіть уточнила причину зв'язування хліба саме лляним волокном: «Зв'язує той хліб волокном лляним, аби не було з коноплі, бо в коноплах буває таке конопле, що воно неплідне. То кажуть, що ті люди потому не мають

дітей. Аби був льон, льоном обв'язують той хліб» [3, арк. 51]. Локальною особливістю зустрічі молодих на теренах досліджених сіл було і те, що під час обсівання молодих мати не одягала вивернутий кожух, а накривала ним свою голову: хліб ставила зверху на голову, а не тримала в руці. Подекуди після обсівання мати передавала хліб не обом молодим на плечі, а клала молодому на голову, а він уже заходив так у хату [3, арк. 3, 53; 30, s. 73]. У с. Підмонастирку Дрогобицького р-ну мати, обсіявши молодих зерном, ставила хліб на поріг: «Хліб на порозі був, а молоді переходили, шоби завжди були з хлібом» [3, арк. 46, 47]. Натомість в окремих селах Турківщини, під час того, як молоді заходили до хати, біля дверей з обох боків стояли два хлопчики і тримали в руках хліб, утворюючи умовну арку, попід якою мали пройти наречені та всі гості [8, с. 19]. У згаданому нами с. Підмонастирку побутував звичай, який не має аналогів на інших досліджених теренах. Зокрема, після того, як молода заходила до хати, вона ставила принесений нею від шлюбу хліб на піч, промовляючи: «Мечу в кут, на п'єц, аби було сім діточок». Дехто каже сім, а дехто каже много, аби були молоді щасливі, аби мали доробок, аби мали хліба повно [3, арк. 51]. Зі слів іншого інформатора довідуємося, що цю дію молода виконувала вже в домі молодого, що мало забезпечити їй народження дітей чоловічої статі: «Як прийшли до молодого, то молода метала хліб на піч, аби сі хлопці родили» [3, арк. 54].

Неодмінним елементом зустрічі молодих після церковного благословення було обрядове пригощання хлібом-медом. У досліджених селах Самбірщини і Дрогобиччини ця обрядодія відбувалася перед порогом хати одразу після обсівання молодих. Біля дверей з обох боків стояли батько молодої і староста, в руках тримали дві тарілки — з медом та шматочками хліба. Спершу пригощали молодят, а вже потім розподіляли солодкий гостинець поміж усіма весільними гостями [3, арк. 18, 40, 53, 55, 57, 62.]. Дослідниця звичаїв та обрядів пасічників Карпат Уяна Мовна вважає, що прилюдне обрядове годування молодих хлібом і медом символічно закріплювало набуття ними нових соціальних ролей та зв'язків, у плані парадигматики сприймалося як наділення долею [23, с. 95].

Вибираючись у дім молодого, молода разом з приданим обов'язково брала зі собою хліб [12, с. 25; 3,

арк. 47, 62, 64]. Про це свідчать слова пісні, яку виконували перед порогом хати у свекрухи:

*Прийшла я, мамо, до вас
З біленьков ручечков,
З пшеничним хлібом,
З красним молодим [21, с. 119].*

Одне з найважливіших дійств традиційного українського, зокрема й бойківського весілля, — пов'язування молодої хустиною та одягання очіпка — фактично завершувало цикл власневесільних обрядодій. У деяких селах Дрогобицького р-ну під час знімання вінка і накладання очіпка молода тримала на колінах дві хлібини, на одну з яких клала вінки [30, с. 79]. Натомість на теренах Турківщини окраєць хліба і гроші клали під очіпок [2, арк. 12, 18]. Дослідниця Валентина Борисенко вважає, що обряд покривання молодої головою жіночим убором мав сприяти плодючості всього і був яскравим виявом поклоніння хліборобському культу [11, с. 452].

Використання хліба у післявесільному циклі звичаїв та обрядів бойків незначне. Скажімо, на другий день після весілля молоді брали зі собою хліб, йдучи до річки на «вмивання». Окрім цього факту якогось іншого різновиду використання хліба в етнографічних джерелах та науковій літературі не виявлено.

Отже, на основі польових етнографічних матеріалів, опублікованих джерел етнографічного характеру та наукової літератури зроблено спробу з'ясувати функціональне призначення і знаково-символічну роль хліба на різних етапах бойківського весілля. Результати дослідження дають змогу зробити такі висновки.

Набувши статусу одного з найважливіших атрибутів сімейної та календарно-побутової обрядовості, хліб у цьому аспекті втратив своє утилітарне призначення. Натомість домінуючою стала його знаково-символічна функція, найбільш яскраво представлена у традиційній весільній обрядовості українців. Хліб був основним атрибутом сватання, його приймали на знак згоди дівчини на шлюб. У традиційному весіллі бойків хліб часто присутній у передшлюбних дійствах: під час обряду вінкоплетення, виготовлення гільця та запрошення гостей. У традиційній структурі бойківського весілля хліб замінював коровай. Локальна специфіка бойківського весільного хліба полягала в тому, що він зберігав лише загальноукраїнську назву «коровай», однак йому не була притаманна смислова і функціональна навантаженість традиційного короваю. Етно-

регіональними особливостями відзначався звичай обміну хлібом між родами молодих, який відбувався одночасно із взаємним обміном подарунками (сорочкою і хустиною) між нареченими. Повсюдно на теренах Бойківщини загальноприйнятим вважався прихід весільних гостей з хлібом. Власневесільний цикл звичаїв та обрядів, обов'язковим атрибутом яких був хліб, охоплював такі дійства: «затанцьовування» весілля («великий танець»), «брама» (зустріч молодого та його весільного почту перед хатою молодої), посад наречених, благословення наречених перед шлюбом, їх зустріч після церковного вінчання, пригощання молодих хлібом-медом перед порогом хати, пов'язування молодої в хустину. Використання хліба у післявесільному циклі звичаїв та обрядів бойків незначне, позаяк воно характерне лише під час обрядового вмивання молодих на другий день після весілля.

1. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (далі — архів ЛНУ ім. Івана Франка). — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 245-Е. — 116 арк. (Польові етнографічні матеріали до теми «Весільна обрядовість», зафіксовані студенткою третього курсу Болібрux Ліною Василівною 10—24 липня 2008 р. у Богородчанському районі Івано-Франківської області).
2. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 371-Е. — 19 арк. (Польові етнографічні матеріали до теми «Весільна обрядовість», зафіксовані аспіранткою першого року навчання Болібрux Ліною Василівною 27—29 червня 2011 р. у Турківському районі Львівської області).
3. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 372-Е. — 68 арк. (Польові етнографічні матеріали до теми «Весільна обрядовість», зафіксовані аспіранткою першого року навчання Болібрux Ліною Василівною 6—11 липня 2011 р. у Самбірському та Дрогобицькому районах Львівської області).
4. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 374-Е. — 38 арк. (Польові етнографічні матеріали до теми «Весільна обрядовість», зафіксовані аспіранткою першого року навчання Болібрux Ліною Василівною 29—31 липня 2011 р. у Сколівському районі Львівської області).
5. Артюх Л. Ф. Народне харчування українців та росіян північно-східних районів України / Л.Ф. Артюх. — К., 1982. — 110 с.
6. Артюх Л.Ф. Обрядовий хліб у символіці культурно-побутової єдності народів / Л.Ф. Артюх // Народна творчість та етнографія. — 1976. — № 5. — С. 33—37.
7. Артюх Л.Ф. Українська народна кулінарія (Історико-етнографічне дослідження) / Л.Ф. Артюх. — К., 1977. — 183 с.

8. Бойківські весільні латканки / упоряд. П. Зборовський. — Львів, 2002. — 196 с.
9. Болібрux Л. Барвінковий обряд у весільній обрядовості Богородчанщини (за етнографічними матеріалами експедиції 2008 р.) / Ліна Болібрux // Народознавчі зошити. — 2008. — № 3—4. — С. 309—313.
10. Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні / В.К. Борисенко. — К., 1988. — 192 с.
11. Борисенко В.К. Весільна обрядовість / В.К. Борисенко // Українці: Історико-етнографічна монографія : у 2-х кн. — Опішне, 1999. — Кн. 1. — С. 433—455.
12. Гнатюк В. Бойківське весіле в Мшанци (старосамбірського повіта) / В. Гнатюк // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1908. — Т. X. — Ч. II. — С. 1—29.
13. Гонтар Т.О. Народне харчування українців Карпат / Т.О. Гонтар. — К., 1979. — 140 с.
14. Гонтар Т.О. Традиційна праздничная и обрядовая пища украинцев Полесья в XIX—XX ст. / Т.О. Гонтар // Советская этнография. — 1986. — № 5. — С. 92—98.
15. Грінченко Б. Словарь української мови : в 4 т. / Б. Грінченко ; репринт. вид. за 1907—1909 рр. — К., 1996. — Т. 2: (З—Н). — 574 с.
16. Етимологічний словник української мови : в 7 т. — К., 1989. — Т. 3 : (Кора — М). — 574 с.
17. Здоровега Н.І. Нариси народної весільної обрядовості на Україні / Н.І. Здоровега. — К., 1974. — 158 с.
18. Здоровега Н.І. Народні звичаї та обряди / Н.І. Здоровега // Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження. — К., 1983. — С. 232—248.
19. Колесса І. Галицько-руські народні пісні з мелодіями, зібрав у с. Ходовичах др. Іван Колесса. II. Від коліски до гробової дошки. Весіле / І. Колесса // Етнографічний збірник. — Львів, 1901. — Т. XI. — С. 166—196.
20. Кузеля З. Бойківське весіле в Лавочнім (стрийського повіта) / З. Кузеля // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1908. — Т. X. — С. 121—150.
21. Левинський В. Бойківське весіле в Доброгостові (дрогобицького повіта) / В. Левинський // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1908. — Т. X. — С. 101—120.
22. Мисевич О. Український весільний обряд у Бойківщині / О. Мисевич. — Нью-Йорк, 1979. — 94 с.
23. Мовна У. Семантика меду у весільному ритуалі українців Карпат і Прикарпаття / Уляна Мовна // Матеріали до української етнології. — К., 2004. — Вип. 4 (7). — С. 93—99.
24. Несен І. Хліб у весільних обрядах українців (в контексті праці Хв. Вовка «Шлюбний ритуал та обряди на Україні») / І. Несен // Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків. — К., 2000. — С. 407—416.
25. Рошкевич О. Обряди і пісні весільні люду руського в селі Лолин Стрийського повіту / О. Рошкевич // Весілля: у 2-х кн. / упоряд. текстів, прим. М.М. Шубравської. — К., 1970. — Кн. 2. — С. 73—124.
26. Страхов А.Б. Культ хлеба у восточных славян. Опыт этнолингвистического исследования / А.Б. Страхов. — Мюнхен, 1991. — 246 с.
27. Сумцов Н.Ф. Хлеб в обрядах и песнях / Н.Ф. Сумцов // Сумцов Н.Ф. Символика славянских обрядов: Избранные труды. — М., 1996. — С. 158—267.
28. Творун С.О. Українські обрядові хліби: На матеріалах Поділля / С.О. Творун. — Вінниця, 2006. — 96 с.
29. Ястребовъ В. Свадебные обрядные хлебы въ Малороссии / В. Ястребовъ // Киевская старина. — 1897. — Т. LIX. — № 11 (ноябрь). — С. 281—288.
30. Tomaszewska M. Obrzędy weselne ludu ruskiego we wsi Winnikach powiatu Drohobyckiego / M. Tomaszewska // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. — Kraków, 1888. — Т. XII. — Dział III. — S. 60—80.

Lina Bolibruxh

ON THE BREAD IN RITUAL STRUCTURE OF BOIKO TRADITIONAL WEDDING

In the article are being presented some characteristic features as for usage of bread in the structure of traditional wedding in Boiko Land. On the ground of author's own ethnographic field studies as well as published sources and data of scientific literature analytic research-work has been performed in functional destination and signifying symbolic part of bread through various stages of Boiko wedding. In particular, the attention has been paid to such wedding actings as match-making, engagement, periwinkle rite, invitation to the wedding, nuptial benediction and meeting the newly-married couple, putting on kerchief by a bride.

Keywords: ethnology, Boiko land, wedding, bread, rite, ceremony.

Ліна Болібрux

ХЛІБ В ОБРЯДОВІЙ СТРУКТУРІ ТРАДИЦІОННОЇ БОЙКОВСЬКОЇ СВАДЬБИ

В статті дана характеристика обрядового використання хліба в структурі традиційної бойківської свадьби. На основі власних етнографічних польових записів, опублікованих джерел та даних наукової літератури автором проведено аналіз функціонального призначення і знаково-символічної ролі хліба на різних етапах свадьби бойків. В частині, увага зосереджена на таких свадьбних діях, як сватовство, помолвка, барвінковий обряд, пригласення на свадьбу, благословення перед венчанням і зустріч молодих після нього, покривання невесты платком.

Ключевые слова: етнологія, Бойківщина, свадьба, хліб, обряд, обычай.